

ANNE SVERDRUP-THYGESON

ERDŐK

HOGYAN KAPCSOLÓDUNK
A FÁKHOZ ÉS HUSZONÖTEZER
MÁSİK FAJHOZ?

A fordítás alapja:
Anne Sverdrup-Thygeson: Skogen – *Om trær, folk og 25 000 andre arter*

Copyright © 2023 Anne Sverdrup-Thygeson, Kagge Forlag

Fordította: © Patat Bence, 2024
This translation has been published with the financial support
of NORLA, Norwegian Literature Abroad

Szerkesztette: Barkóczi András
Szaklektor: Nagy Loránd István
A „Heartwood” című vers Robert Macfarlane
The Lost Spells című gyűjteményéből származik.

Borítóterv: Sólyom Melinda
A fejezetek elején található illusztrációk és idézetek
a *Svensk botanik* című könyvben szerepelnek.
Szerk.: J. W. Palmstruch, 1–11. kötet, 1802–1843.
Fotók: Anne Sverdrup-Thygeson

HVG Könyvek, Budapest, 2024
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Hungler Timea
www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-565-454-3

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit
tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában
vagy eszközzel – elektronikus, fényképeseti úton
vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közzélni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Szauder Tamás

Nyomdai előkészítés: Sólyom Melinda

Nyomás: Central Dabasi Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Balizs Attila vezérigazgató

Omnia mirari etiam tritissima.

*Csodálj meg mindent,
még a legközönségesebbet is.*

CARL VON LINNÉ

TARTALOM

IKERVIRÁG / 8

NYÍRFA – MI AZ ERDŐ? / 19

A nyírfával kezdődött / Virágos rét gólyalábakon /
Képes-e a fa felemelni egy kerékpárt? / Frondem in silvis
– lássuk meg az erdőben a leveleket is és a biológiai
sokféleséget is

ERDEIFENYŐ – AZ ERDŐT FORMÁLÓ TERMÉSZETI ERŐK / 39

Zöld szigetről zöld szigetre / Az erdő örökös átalakulása /
Erdőtűz – megújulás egy nap alatt / Vihar – az óriások
marokkójátéka / Rovartámadások – egy szű, mint száz

BÜKKFATAPLÓ – A FÁK HALÁL UTÁNI ÉLETE / 65

Értelmes rendetlenség / Felszabadítani és megtartani /
A világ leggyorsabb repülői / Múmiafák az erdőben /
Becsavarodva / Fából lettél, fává leszel

REZGŐ NYÁR – HARC ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ ERDŐBEN / 89

Erdei salátabár / Halálos mandulaillat / Ne gyere túl közel /
Harc a nitrogénért: horrorfilmbe illő gombák / Az étel mint gyilkos /
Az erdő élősködői / Jön a tél, jéghejjel és hóbolhákkal /
Egy parányi, hasznos medve / Nyelv, gomba és szex

CSINOS ERNYŐSKÖRTIKE – AZ ERDŐ VESZÉLYEZTETETT FAJAI / 127

A vörös lista / A ritkaság gyakori / A ritka fajok soha nem
krumplisalátát hoznak / A tollakkal teli égbolt
– amely már a múlté / Linné „nyomorult férgei” / Minden fa egy város /
Faji ellaposodás – minden bokorban egy üzletlánc tagja lapul /
A keserű igazság

TÖLGY – A FA, A FAANYAG ÉS MI / 155

Egy hajó építéséhez egész erdő kell / Kátrányos helyzetben /
Szurokfekete ötletek / A társadalom támaszai / Fel-le /
A tölgyfaültetés ideális időpontja 200 évvel ezelőtt volt /
A darázs bölcsessége / A zöld hazugság és a gazdasági
erdőkre való áttérés

RÓKAGOMBA – AZ ERDŐ TÖBB PUSZTA FAANYAGNÁL / 187

Amikor a kéregkenyérsütés veszélyeztette a növekedést
– gyűjtögetésről és gombákról / „Hódhere” és egyéb erdei
zsákmányok / Bogaras fagylalt és más biokémiai anyagok /
Medvefogak és antibiotikumok / Erdők és lavinaadományok
– védelem a természeti katasztrófák ellen / Természetjárás
– egészség minden függőágban

KÓRIS – A KULTÚRA ALJNÖVÉNYZETE / 213

Éden... erdeje? / Az az álmom, hogy közel legyek a természethez /
Minden fajnév új gondolatokat hoz létre / Alázat és ökögyász /
Szereti-e a jávorszarvas a naplementét? /
Ekdaltól Ekmanig / Visszavarázsosítás: együtt élni az erdővel

LUCFENYŐ – AZ ERDŐKKEL KAPCSOLATOS „FEHÉR HAZUGSÁGOK” ÉS ZÖLD VITA / 239

Az erdőkről szóló szélesebb körű narratíva szükségessége /
Törzsi nyelv / A tények büféasztala / Igaz vagy hamis?
– három állítás a norvégiai erdőkről / Fenntartható erdőgazdálkodás
vagy csak kitartó erdőgazdálkodás? / Aranybánya a budiban /
Földsötét szénraktár

HÁRS – AZ IDŐ ÉS A HOSSZÚ ÉLETTARTAMOK / 271

Borostyán és álom egy dinoszauruszról / Egy folyó, egy kör,
egy csillag / Emberi idő és generációs amnézia

ZÁRSZÓ / 289

Köszönetnyilvánítás / 293

Fogalomjegyzék / 295

Források / 301

Név- és tárgymutató / 330

IKERVIRÁG

Ez a lágyszárú növény, amely méltán foglalja el az első helyet ebben a műben, Skandinávia flórájának egyik éke

Ülök az irodámban, előttem az asztalon hét könyv fekszik. Egyforma, régimódi a kötésük. A bőrgerincüket arany szegélyek és feliratok díszítik, a kartonborítókat pedig meghatározhatatlan barna és kék minta. A lapok széle kissé sötétebb a sok kéztől, amely megfogta, lapozgatta őket. A polcaimat amúgy megtöltő friss, színpompás szakkönyvekhez képest ezek a könyvek talán kissé unalmasnak tűnnek.

De a látszat csal. A kopott borítók időkapszulát rejtenek. Bepillantást engednek abba, hogy milyennek láttuk a természet világát több mint 200 évvel ezelőtt, egy, a maitól igencsak eltérő természetszemléletbe. Skandinávia legjelentősebb botanikai műve, az 1803-ban nyomtatott *Svensk botanik* fekszik előttem. A növényhatározó sok száz színezett rézmetszetet tartalmaz, a hozzájuk tartozó leírásokkal. Célja az volt, hogy a Svédországban honos összes növényt szemléltesse és leírja. Svédország és Norvégia 1814-ben létrejött uniója után specifikus norvég növényeket is felvettek a gyűjteménybe, „hogy ez a mű új polgáraink számára is értéket képviseljen”, ahogy egy későbbi kiadás előszava kedvesen fogalmaz.

Az illusztrációk rendkívül szemet gyönyörködtetőek, de a leírások is legalább annyira lenyűgözőek. A növényhatározó ugyanis nemcsak a külsőre fekteti a hangsúlyt, hanem ugyanúgy a használhatóságra is. Egyúttal bepillantathatunk a kor kihívásaiba: betegségeket és más bajokat kellett enyhíteni, a nehéz években az embereknek és a jószágnak is elegendő élelmet kellett biztosítani. Ha soványak és sápadtak vagyunk, farkasboroszlánnal dörzsölhetjük

be az arcunkat; köhögés ellen martilaput szívhatunk mint a dohányt; az ágyi poloskákat és a bolhákat fenyérmirtusszal tudjuk elűzni; és szükség esetén sok mindenből süthetünk kenyeret. A szójegyzékben a „Golftiljor” (padlódeszka) és a „Gran” (lucfenyő) között megtaláljuk a „Gonorrhoea”-t, a „Ranunculus” (boglárkafélék) és a „Reinlav” (rénzuzmó), valamint a „Rasende hund, bitt av” (Dühös kutya harapása) címszót is.

Ráadásul ez több mint növényhatározó. Örökség is, családi kincs, és most bizonyos értelemben hazatért. Körülbelül 160 éve az egyetem területének egy másik épületében más kéz forgatta. Az ükapámé, Fredrik August Dahlé. Vagy ahogy a barátai nevezték, „az öreg Dahlé”, szigorú bajusza ellenére ugyanis az ükapám állítólag határozott, de kedves, jó humorú ember volt.

Svéd felmenőm akkor került Åsba, amikor a norvég parlament 1854-ben úgy döntött, hogy felsőfokú mezőgazdasági képzést indít. Négy évvel később ükapám lett az „Åsi Felsőfokú Mezőgazdasági Iskola” legelső igazgatója. Az intézmény ma az NMBU, a Norvég Élettudományi Egyetem, a munkahelyem.

A növényhatározót ükapám néhány évvel később kapta ajándékba a bátyjától, aki az első kötet előzéklapjára szép kézírással és tölgyfagubacs tintával a következőket írta: „Ezt a munkát, amelyet testvéreim az enyémnek tekintettek, hálám jeléül legfiatalabb testvéremnek, Fredrik August Dahlnak, az Åsi Felsőfokú Mezőgazdasági Iskola igazgatójának ajánlom.”

Ha lapozok egyet, további dedikációkat találok. A mű a családon belül öröklődött kézről kézre – az igazgatóról a fiára, majd tovább az unokájára, a dédunokájára és az ükunokájára. A tölgyfa-

gubacs tintát és a töltőtollat az utolsó sorban modern kék golyóstoll váltotta fel, amikor Marianne, a dédunoka, a családfán oldalirányban adta tovább a könyvet a másodunokatestvérének. Nekem.

A dedikációktól továbblapozva eljutok a növényhatározó legelső bejegyzéséhez, az ikervirág vagy Linné-virág (*Linnaea borealis*) nevű növényhez. Ez nyitja a többkötetes művet a nagy botanikus és élőlény-rendszerező, Carl von Linné előtt tisztelegve – akiről ezt a félcserjét elnevezték –, a svéd tudós ugyanis nagyon szerette e kecses, örökzöld növényt, amelynek mandulaillatú, rózsaszínes-fehéres virágharangjai párban nőnek.

Az ikervirág egy fekvő, kúszó szár segítségével terjeszkedik az erdő talaján. Rendszeres időközönként egy-egy hajtása felnyúlik, és virágot hoz. A virághajtás idővel elhervad, de a kúszó szár továbbnyúlik az idő előrehaladtával. Mint a nemzedékek egymásutánja.

A növényhatározó illusztrációján az ikervirág öt ilyen hajtással rendelkezik. Ahogyan az ükapám is öt nemzedék választja el tőlem.

Ez a könyv az ikervirág környezetéről, az erdőről szól. A változásról és a rácsodálkozásról. Az időről.

Harminc éve foglalkozom az erdővel és annak lenyűgöző élővilágával. Ez emberi léptékkal hosszú idő, egy tölgyfa élettartamához képest azonban rövid. Ükapám növényhatározója indította be a gondolataimat: vajon az ő ideje és az enyém között mi változott, és mi maradt azonos? Akár odakint, a fák lombkoronái alatt, akár a természetfelfogásunkat illetően.

Minden korszak embereinek megvannak a maguk elképzelései arról, hogy miként hasznosíthatják a legjobban az erdőt. Hogyan élhetnek együtt az erdővel. És minden korszak emberei

úgy vélik, hogy nekik van igazuk. Hogy az övék az egyetlen helyes szemlélet.

Aztán ismereteink bővülnek. Új gondolatok születnek, egyesekben elkötelezettség alakul ki, változik a hozzáállásuk. Ami gyakran jelentős ellenkezést vált ki azokból, akik abból húznak hasznot, ha minden marad a régiben.

Nagyon szeretném, ha minél többen megismernék az erdőt a maga teljes lomb- és tűlevelzőld terjedelmében, az összes apró, nyálkás, páncélos, csírázó, soklábú, páratlan élőlényével együtt. Mint a norvég kultúránk és gazdaságunk, mítoszaink és hiedelmeink jelentős részét körülvevő tájat. Az erdők ugyanis varázslatos, nyüzsgő és hasznos terek, és sötétzöld láncfonalként futnak végig történelmünk szövetén.

Ez a könyv tehát az erdő hatalmas fajgazdagságáról, a fákról és az emberekről szól. Meglepő kölcsönhatásokról és különös fajokról; arról, hogyan változott tudásunk és természetfelfogásunk a nemzedékek során. Arról, hogy honnan jövünk és hol tartunk ma.

A könyv keretét ükapám növényhatározója alkotja. Minden fejezet a növényhatározó egy-egy faja után kapta a címét, egy-egy onnan vett illusztráció egészíti ki, bár a fejezetek témái jóval túlmutatnak az adott fajokon.

Lesz benne szó a vitorlás hajók faanyagáról, a kéregkenyérről és a hódokról, amelyek leharapják a heregolyóikat (legalábbis az emberek azt hitték róluk), August Cappelen őserdejéről, az Yggdrasilról és (talán) beszélni tudó gombákról, fakitermelésről és önbalzsamozásról, ritka fajokról és ökológiaszról, erdőtüzekről, borostyánról, kátrányégetésről, Asterixről, jéghajról és a Norvég Nemzeti

Színház föld alatti erdejéről. Arról, hogy miért szeretem az öreg, elhalt erdeifenyőket. És még sok-sok egyébről.

A történet térben és időben messzire nyúlik. Egy kéregdarab alatt meghúzódó rovar rövidke, néhány hétig vagy hónapig terjedő életétől egészen a sok tíz kilométer széles erdőségekig, ahol a fák lassan élnek. Mert a mag kicsírázása és a moha alatt heverő törzs között több száz év, talán tucatnyi emberöltő is eltelhet.

Az erdő apróságok sokféleségének otthona. Az ilyen fajok ritkán kerülnek reflektorfénybe. Itt, az én történetemben szerephez jutnak. A gombafonalak, amelyek csendben behálózzák a talajt, és összeszövődnek a gyökerek fraktáljaival. A rovarok rebbenő szárnyai a lombok között, a fában rejtőző élőlények, az egynyári életek.

Az erdő hatással van ránk. A fák lombkoronájának zúgása megszólít bennünket, évmilliók óta, a karbon időszak óta duruzsol az erdőkben. Mert az erdők nagy időt fognak át. A fák értékes örökséget jelentenek egy olyan korból, amely már nem létezik, egy olyan időből, amelyet mi soha nem éltünk át.

Az erdő megannyi érzéki benyomás is. Fény és árnyék váltakozása, a barna és a zöld árnyalatai. Puha moha a talpunk alatt, az erdeifenyők érdes kérge. A fák koronájáról spirális alakban letáncoló magok. Az erős törzsek és sötétzöld tűlevelek szívóssága, a nyírfalevelek illata, élni akarás, a rügyekből kipattanó levelek egy újabb tavasszal.

Norvégiában évezredek óta nyersanyagokat nyerünk ki az erdők-ből, és az erdőgazdálkodás továbbra is fontos ágazat. Olyan tevékenység, amely komoly hatással van az ökoszisztémára és az ott

élő fajokra, valamint az erdő egyéb természeti javaira. A norvég erdők ökológiai állapota lényegesen rosszabb, mint az érintetlen természetes erdőké. Erdőink nagy részét jelenleg egy jól működő ökoszisztémából fakitermelő tereppé alakítjuk át.

Pedig az erdők sokkal többet jelentenek a faanyagnál. Ezzel a könyvvel az erdőkkel kapcsolatos, tágabb felfogáshoz kívánok hozzájárulni. Egy olyan felfogáshoz, amelyben az erdőgazdálkodás csak egy szempont a sok közül. Az erdőt ugyanis mind a biológiai sokféleség és a veszélyeztetett fajok élőhelyeként, mind szén-dioxid-tárolóként, mind pedig a lenyűgöző, ösztönző és gazdag természeti élmények helyszíneként meg kell őriznünk.

Minél nagyobb nyomás nehezedik az erdőterületekre, annál fontosabbá válik, hogy a legtöbben, lehetőleg mindannyian tisztában legyünk az erdők állapotával és a róluk hozott döntéseinkkel. Ez az egyetlen módja annak, hogy széles körű és demokratikus vitát folytathassunk arról, hogy korunkban miként éljünk együtt az erdőkkel.